

חוכרת זו, העוסקת בחכמים, הוגים ופרנסים בארצות המזרח — יסודה בכינוס חוקרים, שהתקיים במכון בן-צבי, בימים ג-ה אד"ב תשנ"ב (8-10 במארס 1992). חמישה מאמרים בחוכרת זו (מאת: ע' פליישר, ח' בן-שמאי, י' ברודי, א' ברקת, א' דוד) הושמעו באותו כינוס; נוספו עליהם מאמרים מאת: י' טובי, א' דותן, מ' גלצר. (מאמרים נוספים מאותו כינוס יפורסמו ב'פעמים' 55).

חמישה מאמרים בחוכרת עוסקים בהבטים שונים בפועלו של רב סעדיה גאון (882-942), אחד האישים המשפיעים ביותר ביהדות בכל הדורות. הוא נולד במצרים, עלה לא"י (בשנת 915), למד בטבריה וירד לבבל, שם התמנה לאלוף בישיבת פומבדיתא ומאוחר יותר לגאון ישיבת סורא. רס"ג היה יוצר מחדש, ולמעשה מייסד, של תחומים רבים בספרות ישראל. הוא תירגם את התורה לערבית-יהודית (תפסיר) וחיבר סידור תפילות ובו גם מפיוטיו, פירושים על המשנה והגמרא, חיבורים בהלכה, בפילוסופיה, בלשון, ועוד. בחוכרת זו מובאים מחקרים חדשים על פעליו של רס"ג בתחומי השירה, הבלשנות, הפילוסופיה וההלכה.

■ פרופסור עזרא פליישר ממקם את רס"ג בתולדות השירה העברית ומציין, נוסף לתעוזת חדשנותו כתכנים ובצורות, את עוצמת כשרונו כיוצר, 'מן היוצרים המעולים שקמו לאומתנו מעולם', וכן את תרומתו מבחינה עקרונית-אידיאולוגית, מי שנתן הכשר נלהב לבלטריסטיקה עברית חילונית, מבחינה לשונית ומבחינות אחרות. המחבר הוא פרופסור בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית ירושלים.

■ ד"ר יוסף טובי מציין את ראשוניותו של רס"ג בפתיחת שערי הפייטנות העברית אל התרבות שסביבה ודן ברכיב של ההגות בשירה העברית שיסודו בשירה הערבית. עיקר מאמרו הוא דיון מפורט בזיקה שבין מוטיבים הגותיים בשירת רס"ג ובין מקבילותיהם בשירה הערבית.

המחבר, שעבודת הדוקטור שלו היא על פיוטי רס"ג, הוא מרצה בכיר בחוג לספרות עברית באוניברסיטת חיפה.

■ פרופסור אהרן דותן דן בפועלו של רס"ג בתחום הבלשנות העברית — מי שכתב את המילון העברי הראשון ואת ספר הדקדוק העברי המקיף הראשון. כבלשן מחדש, רס"ג אמנם שאב מחוכמת הבלשנות הערבית, אך הפליג מעבר לה בציינו את המשותף לכל הלשונות, ובכך הניח יסודות לבלשנות כללית.

המחבר הוא פרופסור בחוג ללשון עברית באוניברסיטת תל-אביב.

■ פרופסור חגי בן-שמאי דן ביצירותיו הפרשניות וביצירתו ההגותית של רס"ג כבשתי פנים של מפעלו העיוני שאי-אפשר להפריד ביניהן, אף כי יש למקמן בשתי רמות שונות של דיון ושל התכוונות. סגנונו של רס"ג ביצירותיו אלו הוא פסקני ונחרץ, ומחבר המאמר רואה בכך מאפיין כתיבה של מנהיג.

המחבר הוא פרופסור בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית ירושלים. ■ ד"ר ירחמיאל ברודי מציין כמה מחידושיו של רס"ג בתחום התלמוד וההלכה — תחום שהיתה לו מסורת יצירה ארוכה עוד קודם לכן. רס"ג הוא שהכניס את התלמוד הירושלמי ואולי גם את מדרשי האגדה הארצישראליים לספריית חכמי בבל ואף היה ראשון בכתיבה מונוגרפית, בעוד שקודמיו עסקו בכתיבת תשובות לשאלות. המחבר הוא מרצה בכיר בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית ירושלים.

■ לדעת כל החוקרים, הפרנס בימי הביניים המוקדמים היה ממונה מטעם הקהילה על ההקדש ועל הכספים. ד"ר אלינור ברקת, בהתבססה על תעודות מהגניזה, מצאה כי הפרנס הכולט ביותר במצרים במחצית הראשונה של המאה ה-11 זכה בתוארו זה על-ידי ישיבת א"י בשל פועלו למענה ולא בתור תפקיד קהילתי. ואילו אנשים אחרים בקהילתו שעסקו בכספי ציבור לא זכו לתואר פרנס.

המחברת היא מרצה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון, באר-שבע.

■ מיכאל גלצר דן בחילופי האיגרות בין שלמה הלוי מבורגוס אחר התנצרותו ובין תלמידו, הרופא יהושע הלורקי, שהתנצר מאוחר יותר. על-פי הטענות של המכותבים בוחן גלצר את הגורמים להמרת הדת בקרב יהודים בספרד במאה ה-14, שבה גאה גל גדול של התנצרות. במיוחד נבחנת התזה כאילו ההתנצרות רבו בקרב הנוהים אחר עיון שכלתני, ומחבר המאמר סבור שלא פחות מכך היה גם העיסוק בקבלה עשוי לקרב אל הנצרות שהיא דת מיסטית.

המחבר הוא המזכיר האקדמי של מכון בן-צבי ועוסק בחקר תולדות היהודים בספרד.

■ ד"ר אברהם דוד מביא חמש איגרות מן הגניזה המלמדות על פועלם הכלכלי והחברתי של אחדים מבני משפחת קאשטרו במצרים, במאות ה"ז וה"ז. משפחה זו, שמוצאה מספרד, היו לה ענפים בצפון-אפריקה, בירושלים ובמצרים. המחבר הוא חוקר במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים בכית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים.

נציין עוד כי גם מאמרי הביקורת בחוברת זו עוסקים בהוגי-דעות וחכמי לשון. ד"ר דב שוורץ כותב על קובץ חדש על רלב"ג (פרובאנס, המאה הי"ג-ה"ד), ד"ר אברהם מלמד — על ספר הדן בר' שם טוב אבן שפרוט (ספרד המאה הי"ד-ה"ט). פרופסור יצחק אבישור כותב על אסופת משלי ערב מאת יצחק בנימין יהודה. פרופסור יוסף שיטריט כותב על ספרו של פרופסור משה בר-אשר, חתן פרס ישראל ללשון עברית תשנ"ג, על היסודות העבריים בערכי-היהודית באלג'יריה.